

Péntek Imre

Gondolatok a „zalaiságról”

Hamvas Béla *Az öt géniusz c.* esszéjében élesen megkülönbözteti a helyet és a teret. „(...) a térnek száma van, a helynek arca van.” „A tér pontos vonalakkal körülhatárolható, geometriai ábra.” „A hely mindig festmény és rajz, és nincs belőle több, csak egy. (...) A térnek képlete van, a helynek géniusza van. (...) A hely sohasem definiálható, ezért nincs tudománya, de van története (történelme) költészete, művészete és mítosza.” Mi zalaiak, osztozva több más, határmenti nációval – az ő rendszere szerint – a Dél ősalakzatának hatása alatt állunk (élünk). A Dél jellemzője: „oldottság, derű, nyugalom, félálom, egyensúly, csökkent aktivitás, aranykor-ösztön (a történet küzdelmeiben nem részt venni), ritmikus életigény, idealitás, közvetlen életélvezet”. Ez a felsorolás akár csábíthatna is bizonyos megfélemlésekre, hisz Deák „passzív ellenállása” vagy egyensúlyt kereső (teremtő) egyénisége megfelel a hamvasi elképzeléseknek. De ha Zrínyi Miklóstra gondolunk, a néhai zalai főispánra, az ő nyughatatlan, hadakozó természete már nem fér bele a „vázolt keretbe”. De talán nem is ezt az archetipológiát érdemes továbbgondolni, továbbvinni, hanem, amit a hely arcáról, géniuszáról, költészetéről, művészetéről írt. Amit ma lokális kulturális identitásnak nevezhetünk. Aligha kell bizonygatni: van ilyen, létezik, és nagy múltra tekint vissza. Amely táplálkozhat bizonyos alkotóknak a helyhez kötött kultuszából, a róluk szóló kutatás eredményeiből, műhelyek kisugárzásából, rég történt, de máig ható eseményekből.

Hiszen gondoljunk csak Fejér megye és Vörösmarty kapcsolatára, arra, hogy itt végezte iskoláit a költő, Székesfehérváron jelent meg a *Zalán futása*, s utolsó éveit is itt töltötte, bujdosva, szökvé önmaga és a haza tragédiája elől. A székesfehérvári Vörösmarty Társaság, a Vörösmarty Színház, az emlékház, s évfordulós ünnepségek és tanácskozások – mind megannyi építőkövei ennek a lokális irodalmi identitásnak. Csokonai emlékének őrzése Debrecennek ad sajátos küldetést és feladatot, Weöres Sándor a Vas megyeiekben táplálja az öntudatot, s a közelmúlt szomorú eseménye, Nagy Gáspár halála újabb adalékokkal gazdagította ezt az amúgy sem szegény tradíciót. (Gondoljunk csak az Életünk Nagy Gáspár-díjára, vagy a vasvári művelődési ház névfelvételére.) Hozhatnék még számos példát, de talán ennyiből is kitetszik: fenti tételelem megáll.

Nos, Zala vármegyének – a későbbi Zala megyének – nem alakult ilyen szerencsésen a története.

Bence Lajos írja az *Identitás és entitás* című tanulmánykötetében: „Közhelynek számít, hogy irodalmi hagyományt teremteni egyik vidéken sem volt könnyű feladat, különösképpen a peremvidéken nem, ahonnan a szellem vendégei csakhamar elkívánczoltak, mert a szóródás itt nagyobb, mint másutt.” Mélységes igazság van meglátásában.

Pedig kínáltak nagy lehetőségek. A történelmi Zala vármegyében a keszthelyi Helikon ünnepségek, az ide vonzott írók-költők, a tradícióteremtés korai próbálkozása, több figyelmet érdemelt volna. A krónikák szerint 1817-19 között 5 alkalommal rendezték meg az ünnepségeket, sőt, az első ünnepség anyagából kiadvány is megjelent. Az író-költő találkozó Berzsényi számára is méltó kihívást jelentett, nagyszerű versek születtek ebből a kapcsolatból, de ő volt az is, aki a mecénás gróf figyelmet felhívta arra: Keszthelyen egy kis magyar Weimart lehetne létrehozni. S Festetics, aki a költő tisztelője és a magyar kultúra mecénása volt, meg is fogadta tanácsát. Kazinczy kezdetben elutasította, lekicsinyelte a kezdeményezést, később őszinte tisztelettel és elismeréssel ajánlott verset a kastély urának, a kultúrát támogató igaz hazafinak. Aztán itt van az a szomorúan végződött Csokonai-epizód. Bizony, volna mit kutatni e korszak irodalmi-kulturális termésében, levelezésében, könyvkiadásában. A magyar felvilágosodás irodalmának egyik kultuszhelyévé válhatna a Festetics-kastély. (Ahogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Széphalom.) De a jelenleg (remélem, időlegesen) állami kezelésben lévő kastélykomplexum vezetése más irányvonalat tart (főként a bevétel tekintetében) megvalósítandónak. Kétségtelen voltak s vannak próbálkozások, a diák Helikon két-háromévente megmozgatja a dunántúli tanulói ifjúságot, ám ennek hozadéka nem öltött maradandó formát. A Berzsényi Társaság irodalmi találkozóival vagy a Csokonai Társaság díjkiosztó gálaestje ugyancsak helyet kapnak a kastélyban, alkalmilag, eredeti céljának megfelelően, ünnepivé varázsolva a szépen restaurált termeket. Ennek ellenére, lényegét tekintve, a felületes, információ nélküli turistalátványosság az, amit az idelátogató jó pénzért megkap. A szellemiség, a „hely arca”, az emlékezés színtere elsikkad, elhalványul. Valamiképpen nem fontos.

Nyilván hozzájárult a bizonytalansághoz, az identitászavarhoz az 1950-es megyei „területrendezés”, amelynek következtében a Balaton-felvidék, Sümege, Tapolca, Balatonfüred és közte Keszthely Veszprém megyéhez került. S akkor még nem beszéltünk a Muravidék 1919-es elcsatolásáról. Zala György helyi kultusza talán azért halványult el, mert a szobrászművész Budapesten élt, a Milleniumi Emlékmű minden idejét, energiáját lefoglalta. S

a mendemondák szerint: megcsönkített szülőföldjét nem akarta látni. Ettől függetlenül, csak csodálkozni lehet, hogy az egy kehidai Deák-szobron kívül komolyabb megrendelés Zalából nem érkezett. (Sok más, szegényebb megyével, településsel ellentétben.)

Elhalványult maga az a tény is, hogy a történelmi Zala vármegye jóval tágasabb volt, jóval több tradícióval rendelkezett. Érdekes vállalkozása a fiatal Szálinger Balázs *Zalai passiójának*, ennek az igazságtalan döntésnek a revíziójára tett *irodalmi-gondolati* kísérlet. Amely egy remek alkotással gazdagította a kortárs irodalmat, de komolyabb traumát nem váltott ki. Pedig az ifjú szerző ambíciója több volt, mint egy szocreál komikus tragico-groteszk eposz megírása. De maga is belátja, valami elmúlt, jóvátehetetlenül. Ahogy írja előszavában: senki sem kívánja visszarendezni az 1950 előtti állapotokat. S tanúi vagyunk a „megyei öntudatok országos méretű elsekélyesedésének. Ezért én – azzal a nemes céllal, hogy köztudatba vonjam szűkebb pátriám nevét, vállalom az első magyar-zalai revizionista költő nehéz szerepét..., hogy az ősi kolonéz öntudat csíráit ültessem el az ifjú szívekben.” Műve azonban kizárólag „irodalmi” hatást váltott ki, különösebb hullámverést nem keltett „közigazgatási berkekben”. De azért azon érdemes lenne eltöprengeni, hogy a megye óriási kulturális veszteségeiért valami kárpótlást kapjon. Például, szolgáltatassa vissza az állam a Festetics-kastélyt Zala megyének és közönségének/közösségének.

Szerencsére van ellenpélda is. Keresztury Dezső egyetemes és „zalai örökségével” jobban sáfárcodtunk. A Keresztury-emlékház a költővel kapcsolatos dokumentumgyűjteménye fokozatosan gyarapszik. (Ebben elvülhetetlen érdeme van Nyakasné Túri Klárának, az emlékház gondozójának.) A költő 100. születésnapjának ünnepsége a városi közgyűlés dísztermében, lapunk sokszínű tematikát felvonultató összeállítás, szerelmes verseinek újbóli megjelentetése, szobrának felavatása, a Városi Művelődési Központ Kereszturyról való elnevezése – mind-mind arról tanúskodik, hogy a kibontakozó kultuszt magukénak érzik az egerszegeiek, a zalaiak. A legújabb kiadvány alkalmi verseiből-dedikációból nyújt át egy élvezetes válogatást az olvasóknak. S miután az életmű kutatása, sajnálatos módon, érdemben nem folyik, legalábbis látható eredménye nincsen, valószínű a kezdeményezést ebben is szülővárosának kell felvállalnia.

A kultusz továbbépítéséhez nagyban hozzájárulna egy Keresztury-emlékmúzeum, az előzetes koncepció szerint ilyen terveket dédelget Zalaegerszeg városa, miután megvásárolta a szülőházat, s itt kapna helyet a két Kossuth-díjas művész, Gábor Miklós és Ruszt József hagyatéka is.

Az évfordulók sok mindenre jók, sok mindent tisztázhatnak (s persze, össze is zavarhatnak). 2008-ban volt Zala György szobrászművész születésének 150. évfordulója, s amire a főváros csak kényszeredetten vállalkozott, a szülőmegye, a történelmi Zala, Zalaegerszeg, a szülővárossal, Lendvával, a Nemzeti Galériával, valamint a Képzőművészeti Egyetemen összefogva, valóban egy méltó ünnepség- és kiállítás-sorozatot szervezett az immár klasszikus mester életművéről, pályájáról. A lekcisnylő, leegyszerűsítő ítéletek helyett végre érdemi megállapítások születtek a magyar historizmus korszakáról és a benne alkotó kiváló szobrászokról. Ahogy haladunk az időben, jó néhány (meglepő) fordulatnak lehetünk tanúi. Nemrég Székesfehérvárott rendeztek Bory Jenő emlékévet, kiállítással, emléküléssel, gyönyörű szép albummal. A szépséghibája ennek egy volt csupán: azok vállalkoztak erre, azok voltak a hangadók, akik korábban a Bory-várat „giccshalomnak”, a Képzőművészeti Főiskolán több évtizedig tanító mestert modoros utánzónak tekintették. S ehhez hasonló fordulat zajlott le, a maga „zajtalan egyszerűségében és természetességében” (és méltatlan mellékszöveg nélkül) Kisfaludi Strobl Zsigmond életművével kapcsolatban, Zalaegerszegen, a Gőcseji Múzeumban. A szobrász végre megkapta azt a szakmai-művészettörténeti figyelmet, amit már rég megérdemelt volna... S még egy pozitív fejlemény: megyénk képzőművészeti élete doyen-jének, a Munkácsy-díjas, Érdemes Művész Németh Jánosnak hamarosan állandó kiállítása nyílik. A nemzetközileg ismert kerámiaművész nagyszerű és látványos kollekciója végre folyamatosan hozzáférhető lesz, s a művésznek kijáró megbecsülésen túl, nagyban hozzájárul a tárlat ahhoz, hogy a város újabb intézménnyel kerüljön fel az ország kulturális térképére. A zalai agyagművesség tradíciójának transzformációja, magasabb művészi szintre való emelése: ez is része a kreatív zalai gondolkodásnak.

Igen, lassan megtanuljuk: a szervesen épülő hagyomány, a politikai kurzusok nyomán feledésre ítélt művek sora nemcsak elavult, ósdi lom, szellemi tehertétel, a „kánon” perifériájára szorult/szorított silányság, hanem újra felfedezendő értékes kincs, útravaló a jövőre. A zalai kulturális identitásnak vannak nagyszerű táplálói, tartalékai, s az itt élő, az ide kötődő és elszármazott alkotók továbbviszik, építik ezt az örökséget. S ne feledjük: a lokális és az egyetemes nincsenek hermetikusan elszigetelve egymástól. Egymásból táplálkoznak, egymás megtermékenyítik. S a lokális kulturális identitás tartósabb lehet, mint a változó politikai-közjogi keretek, mert a születéssel átörökített (az azonosulással átvett) archaikus rétegekből épül, a szülőföldhöz való ragaszkodás és kötődés ezernyi szálából tevődik össze. Zala megye ezer éve jelen van a mában akkor is, ha őseink, akik ennek a tájnak arculatát kifomálták, településeit felépítették, rég elporladtak, de a generációk értéktérítő üzenete tovább öröklődik, tovább hat, az egyetemes magyarság – elfogadva mégis a hamvasi Dél befolyásának egynemely kritériumait – kultúráját gazdagítva, úgy mint „oldottság, derű, nyugalom, egyensúly, aranykor-ösztön.”